

RESTAURIRANJE ČILIMA "SLAVONIJA"

Jasminka Makar

Etnografski muzej, Zagreb

Sa sigurnošću se može reći da je ćilimarstvo, pored izrade raznovrsnog platna i sukna, najvažnija grana našeg seljačkog rukotvorstva. Razvijeno je svugdje gdje je zbog klimatsko-geografskih uvjeta razvijeno ovčarstvo, a time i prerada vune, koja je i do danas ostala glavna sirovina za izradu kvalitetnih ćilima.

Naša su najveća ćilimarska područja Lika, Kordun, Slavonija, dio Vojvodine, te gotovo cijela Bosna i Hercegovina i veliki dio Makedonije.

Do kada u prošlost sežu počeci ćilimarstva, ne može se vremenski točno ustanoviti. Sačuvano je premalo tekstilno-arheološkog materijala da bi se moglo sa sigurnošću nešto zaključiti. Mišljenje je povjesničara tekstila da su nomadska plemena u kontinentalnim stepama, visoravnima i pustinjama davni i vjerojatno jedini začetnici ćilimarske vještine. Funkcija ćilima kod nomada je bila pokrivanje šatora, podova, ležaja i konja. Od nomada ćilim preuzimaju sjedilački narodi gdje postepeno prestaje služiti samo vlastitim potrebama i prerasta u manufakturnu proizvodnju.

Sama riječ "ćilim" dolazi vjerojatno od riječi "cilicia", što označuje vunu kilikijske koze od koje su u starom vijeku bila načinjena gruba tkiva za zavjese, pokrivače i sl. Odatle možda veza s kasnijom turskom riječi "kilim", koja je kod nas gotovo svugdje općenita oznaka za prostirač ili sag bez obzira na to kojom je tehnikom radjen.

Prema specifičnosti izrade razlikujemo glatke i rutave ćilime.

Glatki ćilim ili samo ćilim je izradjevina jednakog lica i naličja izradjena tehnikom klječanja - najstarijom tehnikom ukrasnog tkanja.

Za tu tehniku u narodu postoje razni nazivi ovisno o području u kojem je ćilim nastao. Tako će npr. u Slavoniji narod reći "na prste", u Baranji "na kocke" itd. U grupu glatkih ćilima ubrajaju se i ćilimaši, te sve glatke šarenice izradjene tehnikama "na daske", "na šibe" ili "prebiranjem".

Rutavi ćilimi ili sagovi imaju čupavo lice, dok im je naličje glatko. Čupava površina nastaje provlačenjem niti potke preko šipke. Na taj način dobivamo petljice koje se učvršćuju protkivanjem uz niti osnove. Čuperci runa ili vune mogu se i prstima vezati za niti osnove i zatim učvrstiti protkivanjem. U tu grupu spadaju lički "biljci" i "šarenice", te slavonski "čupavci" i "pupaši".

Za izradu ćilima naš narod je koristio dva tipa tkalačkih stanova: horizontalni i vertikalni. Zbog skučenosti prostora u seoskim kućama, ti su stanovi vrlo uski. Zato su ćilimi često sastavljeni iz nekoliko dijelova tzv. "pola", koje se izradjuju svaka posebno i onda spajaju.

Za izradu ćilima najčešće se koristi vuna. Na kvalitetu vune utječe ispaša i okolina u kojoj ovca živi. Vuna ovce iz planinskih predjela je oštra, krača i kovrčava, dok je ona iz nizinskih predjela duga, mekana i više ispružena. Ova svojstva uz elastičnost, sjaj, boju, jednoličnost i hidroskopičnost utječu na daljnu preradu i upotrebu vune. Osim toga, vrlo je važno iz kojeg dijela tijela ovce je

vuna uzeta. Najkvalitetnija je vuna iz runa dobivenog prvim striženjem i to s ledja i bokova.

Još jedan važan faktor kod izrade ćilima je boja sirovi-
ne što bitno utječe na estetsku kvalitetu ćilima. Nekada
se bojilo biljnim bojama po receptima što ih je ustalila
stogodišnja tradicija i dugotrajno iskustvo brojnih gene-
racija.

Kvaliteta tih boja bila je izvanredna, jer su bile otpor-
ne na utjecaj svjetlosti, na vodu kod pranja, te na razne
atmosferske promjene. Za bojenje se upotrebljavalo korije-
nje, lišće i plodovi nekih biljaka. Tako se npr. crvena
boja dobivala od broča, brestove kore i divljeg šafrana,
zelena od zanovijeti i jasena, žuta od zanovijeti, ruja i
lukovca itd.

Mnoge boje traže da se predja najprije namoči u alaunu
/stipsi/. Da bi se predja što bolje obojila, u kupelj se
dodaje zelena galica, a boja se fiksira u lugu. Anilinske
boje, koje su se pojavile 70-tih godina prošlog stoljeća,
nisu uspjele nadomjestiti vrijednost i trajnost biljnih
boja.

Vrijednost starih tekstilnih predmeta je velika i na nama
je da ih sačuvamo i zaštitimo od propadanja. Najvažniji u-
vjet za očuvanje tekstilnih predmeta, u ovom slučaju ćili-
ma, je čistoća. Svaki predmet mora biti očišćen od praši-
ne, mrlja i ostalih zmazanoća kako ne bi došlo do daljnjeg
propadanja. Usisivačem odstraniti ćemo najlakše površinski
sloj prašine. Kod jače oštećenih ćilima taj ćemo postupak
provesti preko gaze. Na taj način se smanjuje mogućnost oš-
tećenja runa. Kod pranja tekstila, naročito kod starog i
oštećenog, primijenjujemo dvije osnovne metode:

- neutralno pranje u pjeni /disperzijsko/

- suho pranje i čišćenje /benzin, tetraklorid/.

Suho pranje primijenit ćemo kod jako oštećenih i lomljivih tkanina, te kod onih koje su bojene bojama topivim u vodi. Kod neutralnog pranja u pjenu važno je da sredstvo za pranje bude jako pjenušavo, jer pjena povisuje učinak pranja. Ako boja pušta možemo je fiksirati tako da tkani- nu umočimo u vodu, koja je zakiseljena jačim octom. Umje- sto octa možemo upotrijebiti i jako zasićenu rastopinu kuhinjske soli koju dodajemo direktno u kupelj. Za pranje se u posljednje vrijeme sve više upotrebljavaju sintetski sapuni tj. površinsko aktivni preparati, koji su lako to- pivi u vodi, daju obilnu pjenu, a što je najvažnije, spre- čavaju da se već rastopljena zmazanoća iz vode ponovo fik- sira na vlakno. To su Sintepon I-pasta i Sintepon Co-prah.

Mehaničko natezanje materijala, zatim trenje zrnaca praši- ne o stijenke vlakanaca i njihovo pucanje, te djelovanje ultravioletnih zraka i štetnih plinova iz atmosfere uzro- kuju veća ili manja oštećenja na materijalu. Najveća i često nepopravljiva oštećenja uzrokuju životinjske šteto- čine /moljci i glodavci/. Restauraciju tako oštećenog ma- terijala možemo obaviti na više načina:

Ako je materijal toliko oštećen da mu prijeti potpuno ra- spadanje, podložiti ćemo ga drugim materijalom. Za šivanje tih podloga upotrijebit ćemo što tanju iglu i konac /po mogućnosti jednu nit osnovne tkanine/ kako bi što manje oštetili sam materijal.

Krpanjem tj. rekonstrukcijom onog dijela tkanine koji ne- dostaje /po mogućnosti istom vrstom materijala i tehnikom rada/.

Materijal sačuvan fragmentarno restaurirat ćemo podlaga-

njem tj. ljepljenjem podloge izrazito tekstilnog karaktera. Takav se materijal ne smije presavijati slaganjem, nego se odlaže namotan na valjak.

Nanošenje tankog sloja /filma/ zaštitnog sredstva koje sprečava taloženje čestica prašine i prodiranje vlage iz zraka u vlakno, te lomljenje samih vlakanaca, uspješan je način konzervacije tkanine. Takvo sredstvo mora biti otporno na vanjske uvjete, ne smije mijenjati boju, izgled i mekoću tkanine.

ĆILIM - Slavonija

Et. 18.193

širina:	107 cm
dužina:	196 cm
materijal u osnovi:	laneni konac
materijal u potki:	ručno predena vuna bojena prirodnim bojama i bijela pamučna predja
tehnika rada:	klječanje

Ćilim koji sam izabrala za praktičnu primjenu jedne od opisanih mogućih metoda zaštite izradjen je tehnikom klječanja, te prema tome spada u grupu glatkih ćilima. Sirovina kojom je izradjen je domaća rukom predena vuna obojena biljnim bojama, govori nam o njegovoj starosti iako je ćilim za Muzej otkupljen 1961.

Oštećenje je nastalo na terenu vjerojatno od glodavca.

Zaštiti sam pristupila na taj način da sam najprije laganim pokretima četke odstranila površinski sloj prašine pažeći na oštećena mjesta. Taj sam postupak ponovila četkom namočenom u rastopini vode i vinskog octa kako bi boje što bolje poprimile svoje prave nijanse.

Dio ćilima uz rub /u desnom kutu/ bio je jače oštećen - nedostajale su ili bile popucale niti osnove i potke, što se vidi na fotografiji br. 1.

S obzirom na to da se likovno rješenje ćilima ponavlja, precrtala sam dotični uzorak sa sljedećeg raporta. Preko novo napetih niti osnove obnovila sam uništeni dio ćilima istom tehnikom rada. Nakon završenog postupka predmet je ponovno fotografiran, a fotografije i nacrti uz kratak opis rada pohranjeni su u dokumentaciji uz ostale podatke o ćilimu.

